

การใช้ภาษาในอุเทนคำฉันท์

ภาษาเป็นสื่อหรือเครื่องมือสำคัญยิ่งในการสื่อสารให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเข้าใจและซาบซึ้งในสิ่งที่ตนต้องการ บรรดาวิชาการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นแขนงใดโดยอ้อมมีภาษาเป็นเครื่องกำหนดหมายรูกันเฉพาะในวงการแขนงนั้น เช่น ภาษาธรรมะ เป็นที่หมายรู้และเข้าใจกันในหมู่ผู้ศึกษาธรรมะ ภาษากฎหมาย ภาษาแพทย์ ก็เป็นที่กำหนดหมายรูกันในวงนักกฎหมายและวงการแพทย์ เป็นต้น ส่วนภาษาทวิอันเป็นภาษาและถ้อยคำที่กวีใช้ในวรรณคดีนั้น ก็มีภาษาเฉพาะเป็นพิเศษ เช่น เคียวกัน แม้อำบางคำจะเหมือนกับคำพูดสามัญที่ใช้น้อยทั่วไป แต่ความหมายที่ใช้ในวรรณคดีก็หาได้เหมือนกับความหมายสามัญไม่ ทั้งนี้ เนื่องจากภาษาทวิเป็นภาษานามธรรมที่บอกความรู้สึกและความกระเทือนใจสูง เป็นภาษาแห่งจินตนาการที่คิดกันอย่างพิสดาร และเป็นภาษาศิลปะที่มีความหมายค่อนข้างกำกวม มีอาจตัดสินได้ควยข้อเท็จจริงเหมือนวิชาอื่น ๆ เช่น วิชาวิทยาศาสตร์ วิชาคณิตศาสตร์ ซึ่งจะบอกข้อเท็จจริง มีความแม่นยำตรงตัวเสมอ ยิ่งกว่านั้นภาษาทวิยังมีลักษณะพิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือ กวียานุโลม หมายถึงสิทธิพิเศษบางอย่างที่ใช้ในภาษาร้อยกรองได้ แต่ใช้ในภาษาร้อยแก้วธรรมดาทั่วไปไม่ได้ เช่น การใช้ภาษาโบราณ ภาษาถิ่น ภาษาต่างประเทศ รูปคำย่อ การตัดคำ การเติมคำ การແลงคำ หรือการใช้คำซ้ำ ฯลฯ เป็นต้น ภาษาเหล่านี้มิใช่ภาษาสามัญ หากเป็นภาษาอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งแพรวพราวควยคำสูง ๆ ไพเราะ อันเป็นอสังการเครื่องประดับของภาษาอีกอย่างหนึ่ง

นอกจากนี้ ภาษาทวิหรือภาษาทวิกอลอนยังเป็นศิลปะแขนงหนึ่งที่แสดงออกโดยการใช้ภาษาเป็นเครื่องสื่อสาร เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกนึกคิดและอารมณ์ต่าง ๆ ตามผู้แต่ง ภาษาจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจความในใจของกวีได้ ถ้าไม่เข้าใจภาษาที่กวีใช้ ก็เท่ากับไม่เข้าใจความรู้สึกนึกคิดของกวี ดังคำกล่าวของศาสตราจารย์ ม.ล.คุ้ยชุมสาย ว่า "...เหนือสิ่งอื่นใด ภาษาการสื่อสารได้เป็นสิ่งสำคัญที่สุด ในการพิจารณา

คุณค่าของบทประพันธ์"^๑

ดร.เจตนา นาควัชระ ได้ให้ความสำคัญเรื่องภาษากวีว่า

...ภาษาวรรณคดีเป็นภาษาที่ได้รับการกลั่นกรองแล้ว นักประพันธ์บางครั้งอาจจะไม่ใช่ภาษาที่ใช้กันอยู่ในชีวิตประจำวัน แต่จะเลือกเฟ้นถ้อยคำสำนวน เพื่อให้เกิดความไพเราะประการหนึ่ง หรือเพื่อแสดงออกซึ่งความนึกคิดและอารมณ์ของตนอีกประการหนึ่ง จึงจำเป็นต้องสร้างสรรค์วรรณกรรมด้วยภาษาที่มีลักษณะและคุณค่าทางสุนทรียะ ผู้อ่านจึงจำเป็นต้องใช้ความรู้ความสามารถในทางภาษา^๒

กวีเหตุผลและความจำเป็นดังกล่าว การจะศึกษาวรรณคดีให้เข้าใจอย่างละเอียดลึกซึ้ง จึงจำเป็นต้องรู้และเข้าใจความหมายของภาษาที่กวีใช้เป็นสำคัญ

เรื่องการใช้ภาษาในอุเทศคำฉันท์ ผู้วิจัยจะเลือกศึกษาตามหัวข้อต่อไปนี้คือ.—

๕.๑ คำภาษาต่างประเทศที่ใช้

๕.๒ การใช้คำ

๕.๑ คำภาษาต่างประเทศที่ใช้

คำภาษาต่างประเทศที่ใช้และที่สำคัญควรกล่าวถึงได้แก่ ภาษาสันสกฤต ภาษามาลี และภาษาเขมร

ม.ล.ศุภ ชุมสาย, วรรณกรรมพินิจเชิงจิตวิทยา (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๓), หน้า ๑๘.

๒ดร.เจตนา นาควัชระ, "วรรณคดีวิจารณ์และการศึกษาวรรณคดี," วรรณคดี (กรุงเทพฯ : โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๑๔), หน้า ๒๖.

๕.๑.๑ คำภาษาสันสกฤต คำสันสกฤตที่ใช้ในอุเทศคำฉันท์นี้มีอยู่มาก และเห็น
ไต่ว่าไม่ค่อยได้ใช้แพร่หลายนัก มีดังนี้คือ.-

กวนัดไทร

พระมนทิวรวิรัตน์เรืองแสง

เฉลิมโลกยส์วาท

คำเรียงในกวนัดไทร^๑

"กวนัดไทร (กวนัดศรัย)" เป็นคำมาจากภาษาสันสกฤตว่า "กฺวานะ + ศรัย"
แปลว่า สามโลก^๒

ประคยักัน

พระทรงพระปรีชา

อชิการะบารมี

นักปราชญ์ประเพณี

ประคยักันพระสันดาน^๑

"ประคยักัน" (ปรคยักัน) มาจากคำภาษาสันสกฤตว่า "ปรคยุกษ" ตรงกับ
ภาษาบาลีว่า "ปจจกษ" แปลว่า กระจ่างแจ้งหรือปรากฏแก่สายตา^๒ ปัจจุบันเรานิยมใช้
คำว่า "ประจักษ์" ซึ่งมีวิธีออกเสียงคล้ายบาลี แต่เป็นเขียนแบบสันสกฤต คำนี้มีใช้เฉพาะใน
คำประพันธ์ หรือในวรรณคดีเก่า ๆ เท่านั้น เป็นต้นว่า ดิลิตพระลอ เช่น

^๑พระยาอิศรานุกาพ (อน), อุเทศคำฉันท์, หน้า ๔.

^๒เปลื้อง ณ นคร, พจนานุกรมไทยฉบับทันสมัย (กรุงเทพมหานคร :
ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๘), หน้า ๓๓๘.

^๑พระยาอิศรานุกาพ (อน), อุเทศคำฉันท์, หน้า ๑๖.

^๒กรมวิชาการ, สันสกฤต - ไทย - อังกฤษอภิธาน (พระนคร : โรงพิมพ์
คุรุสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๘๐๘.

ครูผู้ให้เห็น

อันเป็นนั่นปรตยักษ์

ควยสิทธิคักก็ผีสง่าง

ฯลฯ

ท่านกลไคซึ่งทราบเพทนา
ในอาคมท่านปรตยักษ์พลัน

เหมือนวาทานอันว่าหายานัก
ในปัจจุบันนี้แล^๒

ศิษา

เมืองเคยเสวยสุขจะร้อน
ศิษานลามะรูปประเทือง

กัศกรจะหมื่นเมือง
จะกัษบอยาคุเบา^๓

"ศิษา" มาจากคำสันสกฤตว่า "ศิษา" แปลว่า เปลวไฟ จุก หรือ โมพี
ในที่นี้แปลว่า เปลวไฟ^๔

พินิกาย (พินิกาศ)

ประเมิลมาโคยรัตยา
พินิกายตระการริมทาง^๕

ชมพรรณเมกา

พินิกาศ มาจากคำว่า วิ + นิ + กาศ แล้วแผลง ว เป็น พ เป็น พินิกาศ
แปลว่า ปรางค์^๖ สมัยนั้นการเขียนอักษรวิธียังไม่แน่นอน จึงเขียน ศ เป็น ช

^๑ลิลิตพระลอ, (พระนคร : โรงพิมพ์สุรสภา, ๒๕๐๗), หน้า ๔๑.

^๒กรมศิลปากร, "นันทโพนันทสูตร" เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์พระประวดีและ
พระนิพนธ์หรือยกทรง (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๖), หน้า ๒๐๗.

^๓พระยาอิศรานุภาพ (อัน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๑๐๓.

^๔เปลื้อง ณ นคร, พจนานุกรมไทย, หน้า ๔๔๔.

^๕พระยาอิศรานุภาพ (อัน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๑๖๓.

^๖Sir Monier Monier William, A Samskrit English Dictionary,
(London W.I. Oxford University Press, 1970), P200 .

๕.๑.๒ คำภาษาบาลี คำภาษาบาลีนั้นมีปรากฏทั่วไปในอุเทนคำฉันท์ ส่วนใหญ่ เป็นคำที่อ่านง่าย ไม่ซับซ้อน และแผลงจากคำเดิมมากนัก เช่น

อมจา

พระกุมารจะจร

พระนครคณา

นรราชภูริอมจา

จะวิกลจิตแห่ง^๑

"อมจา" มาจากคำบาลีว่า "อมจุจะ" ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า "อมาอญ"^๒ ไทยใช้ว่า อมาคัย

อุยาน

เยี่ยคยังอุยานก็อาราธน์

วรบาทราชู

เป็นปิ่นชนินทรคิทรภู

ชรเสวยสวัสค์วัง^๓

"อุยาน" มาจากคำบาลีว่า "อุยยาน" ตรงกับภาษาสันสกฤตว่า อุพยาน แปลว่า สวนคอกไม้

สังคณีส

สังคณีสอชชะสีหจิตรมิคชัคคา

"สังคณีส" มาจากคำบาลีว่า สังคี แปลว่า สัตว์มีเขา เช่น วัว ควาย หรือแพะ^๔ ส่วนคำ "ณีส" เข้าใจว่าเป็นรูปพหูพจน์ในภาษาสันสกฤต เป็นการแจกวิภक्तिรูปหนึ่ง

^๑พระยาอิศรานุกาพ (อัน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๕๕.

^๒แปลก สนธิรักษ์, พจนานุกรมบาลี-ไทย (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๐๖), หน้า ๒๒.

^๓พระยาอิศรานุกาพ (อัน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๗๕.

^๔แปลก สนธิรักษ์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๒๒.

^๕พระยาอิศรานุกาพ (อัน) อุเทนคำฉันท์, หน้า ๑๑๓.

^๖พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรมบาลี-ไทย-อังกฤษ สันสกฤต หน้า ๔๓๐. (ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในคราวอายุครบ ๕ รอบ หม่อมหลวงบัว กิติยากร ในพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๑๒).

ฉาปีตะกา

เขียนฉาปีตะกาวิพาระและกบิ^๑

"ฉาปีตะกา" มาจากคำบาลีว่า "ฉาปีคก" แปลว่า ค่าง^๒

สมิปี

ข้ามห้วยเหวละหานธารชระลง ถึงปลับปลาทอง

สมิปีสุริยสนรยา^๓

"สมิปี" มาจากคำบาลีว่า "สมิปี" แปลว่า ไกลหรือชิด^๔

การใช้คำภาษาบาลีและสันสกฤตบางคำเท่าที่สังเกตุพบในอุเทนคำฉันท์อีก
ประการหนึ่งคือ ผู้แต่งจะใช้ตามความหมายเดิม เช่น

วิศการ

เริ่มเรียนขนุศรพิเศษ

วิจิเวทวิศการ^๕

"วิศการ" มาจากคำภาษาสันสกฤตว่า "วิศการ" ตรงกับภาษาบาลีว่า "วิคการ"
แปลว่า แผลก พิเศษ ละเอียด กว้างขวาง ซึ่งต่อมาไทยเราแผลงเป็นพิศการ แปลว่า
กว้างขวาง^๖ ปัจจุบันเราแยกใช้คำภาษาทั้งสอง โดยให้ความหมายแตกต่างกันด้วย คือ

^๑พระยาอิศรานุภาพ (อน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๑๑๓.

^๒นิมาตชาดก เล่มที่ ๒๒ (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๔), หน้า ๒๘๓.

^๓พระยาอิศรานุภาพ(อน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๑๕๕.

^๔แปลก สนธิรักษ์, พจนานุกรมบาลี-ไทย, หน้า ๓๒๘.

^๕พระยาอิศรานุภาพ (อน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๔๖.

^๖ดร.บรรจบ พันธุเมธา, บาลีสันสกฤตในภาษาไทย (กรุงเทพ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๘), หน้า ๑๕๑.

วิตุถาร แปลว่า แปลกประหลาด ลามก แต่บางกรณีแปลว่า กว้างขวาง
 พิศดาร โดยรูปศัพท์แปลว่า กว้างขวาง ปัจจุบันใช้ในความหมายว่า แปลก-
 ประหลาด แสดงว่าคนไทยรับคำบาลี-สันสกฤตทั้งสองมาใช้ แต่ได้เปลี่ยนแปลงความหมาย
 ของคำไปบ้าง

ปรตยาค

จบเหนือศีโรตมกั้วาง

ปรตยาคจำนงถวาย^๑

"ปรตยาค" มาจากคำภาษาสันสกฤตว่า "ปรตฺยาค" ตรงกับคำภาษาบาลีว่า
 ปริจฺจาค แปลว่า ใหรือปริจาค^๒

ประคยัณ

ช้บาทสุบิณอุบ้ทพูล ประคยัณมวางใจ^๓

ประคยัณ มาจากคำสันสกฤตว่า "ปรตฺยณ" ตรงกับภาษาบาลีว่า "ปรจฺจณ"
 แปลว่า กระจางแจ่ง ปรากฎแกสายตา^๔ ปัจจุบันเรานิยมใช้คำว่า "ประจักษ์"

โคจร

วันนี้พระปัจเจกพุทธา

โคจรบายจนา

แกธนชววนคไร^๕

โคจร เป็นคำมาจากภาษาบาลีและสันสกฤต แปลว่า การท่องเที่ยวไปของโค
 อาหาร การไปหรือควรไป ปัจจุบันไทยใช้ในความหมายว่า การไป^๖

^๑พระยาอิศราณภาพ (อน), อุเทนคำฉันท, หน้า ๒๐๗.

^๒พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๕๗๗.

^๓พระยาอิศราณภาพ (อน), อุเทนคำฉันท, หน้า ๑๕๕.

^๔กรมวิชาการ, สันสกฤต-ไทย-อังกฤษอภิธาน, หน้า ๘๐๘.

^๕พระยาอิศราณภาพ (อน), อุเทนคำฉันท, หน้า ๕๕.

^๖พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๒๕๗.

สินธ์ถ้วยทรงสินธ์ในวนิคายุพาพาล^๑

สินธ์ - เสนห์^๓ มาจากคำบาลีว่า "สินธ์" แปลว่า ความรัก ความเพียร
ปัจจุบันไทยใช้ว่า เสนหา หรือ สินหา แปลว่า รัก ความรัก บางทีก็ใช้ว่า เสนห์
หมายถึงลักษณะที่ชวนให้รัก หรือเครื่องที่ทำให้คนรัก เช่น ทำเสนต์ เป็นต้น^๒

๕.๑.๓ คำภาษาเขมร อุเทนคำฉันทของพระยาอิศรานุภาพ (อัน) มีคำภาษา
เขมรปรากฏอยู่มากพอสมควร และส่วนใหญ่มักเป็นคำแผลง เช่น

คระวี

ลองทหายชลบชิงชวงกลี

อาวุทธคระวีละท้าวประดองบุทรแยง^๓

คระวี มาจากคำ ครวี ในภาษาเขมร แปลว่า ถือ แหว่ง สั้น เช่น
ครวีกุบาล แปลว่า สั้นหัว ดูรวทง แปลว่า แหว่งชง^๔

ประกาย

อ้าวเวรวิบากวิบัติโค

อนุพันธมาปลง

หลักหลักก็คักชนมทิวัง

คตเคี้ยวประกายคาย^๕

"ประกาย" มาจากคำว่า "ณฐาส" ในภาษาเขมร แปลว่า ตำข้าว สามัญ
ผิกระเบียบ นอกกริคนอกรอย^๖

^๑พระยาอิศรานุภาพ (อัน), อุเทนคำฉันท, หน้า ๑๕๒ .

^๒ดร.บรรจบ พันธุเมธา, บาลีสันสกฤตในภาษาไทย, หน้า ๑๕๑ .

^๓พระยาอิศรานุภาพ (อัน), อุเทนคำฉันท, หน้า ๔ .

^๔ดร.บรรจบ พันธุเมธา, พจนานุกรมเขมร-ไทย เล่ม ๑ ฉบับทุนพระยาอนุমান
ราชชน, (กรุงเทพมหานคร : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๒๒ .

^๕พระยาอิศรานุภาพ (อัน) อุเทนคำฉันท, หน้า ๒๑ .

^๖ดร.บรรจบ พันธุเมธา, พจนานุกรมเขมร-ไทย เล่ม ๒, หน้า ๒๕๔ .

มเด็จพระ

จวนปฐมสมัย อุไทยแสงพรรณ มเด็จพระหลังอัน ลันแล้งบนาน^๑

"มเด็จพระ" มาจากคำ "มเด็จพระ" ของภาษาเขมร แปลว่า ฝน^๒

คังวาย

สามนคัสกลทิตประเทศ รัชชโยคคังวาย^๓

"คังวาย" แผลงมาจากคำเขมรว่า คังวาย ซึ่งแผลงมาจาก ถวาย แปลว่า ของถวาย^๔ ล้วนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๓ หน้า ๔๐๗ แปลว่า คังวาย ว่า ให้หรือถวาย นิยมใช้ในบทกลอนเท่านั้น

คระโหมค

สงสารปานนี้แม้นาง พระองค์เว้าวง

คระโหมคคระหมาหมนหมอง^๕

"คระโหมค" มาจากคำ "ครุโหมจ" ในภาษาเขมร แปลว่า ว่าเหวผู้เคียว เปลี่ยวใจ เช่น เนาครุโหมจ แปลว่า อญูว่าเหวผู้เคียว^๖

๕.๑.๔ ภาษาโบราณ นอกจากจะใช้คำภาษาต่างประเทศแล้ว พระยา อิศรานุภาพ (อัน) ยังใช้คำภาษาโบราณในอุเทศคำฉันท์อีกด้วย ภาษาโบราณหมายถึง ภาษาที่ใช้ในสมัยโบราณเรียกว่า โบราณคดีศัพท์ อุเทศคำฉันท์เป็นหนังสือที่แต่งตามหลัก แบบฉบับ คือ ยึดหนังสือวรรณคดีเก่าเป็นหลัก จึงมีคำภาษาโบราณปนอยู่บ้าง เช่น

^๑พระยาอิสรานุภาพ (อัน), อุเทศคำฉันท์, หน้า ๒๘.

^๒พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๒๒๒.

^๓พระยาอิสรานุภาพ (อัน), อุเทศคำฉันท์, หน้า ๓๖.

^๔ดร.บรรจบ พันธุเมธา, พจนานุกรมเขมร-ไทย เล่ม ๑, หน้า ๑๖๔.

^๕พระยาอิสรานุภาพ (อัน), อุเทศคำฉันท์, หน้า ๒๘.

^๖ดร.บรรจบ พันธุเมธา, พจนานุกรมเขมร-ไทย เล่ม ๑, หน้า ๑๘๔.

ตระกัก

เอนองค์กัษอาสาสนัถักอวน

ณศกถามกองกวน

ตระกักกระวนหนหา^๑"ตระกัก" แปลว่า ไคร่ อียาก หรือ ยินดี^๒โตรษกาษรตัวโตรษ ชุกคักเขาโชก ตะเพิ่นพังพินท์^๓"โตรษ (โตรค)" แปลว่า โคคเคี้ยว เปลี้ยว หรือ คะนอง^๔ตระบักตระบักบับชुरสั่งนาย

นายกนิกาย

ให้เทียบนิกรกว่าแห่ง^๕"ตระบัก" แปลว่า หันโค ประเคี้ยว บักใจ หรือ พลันไป^๖เสียมสาร

งามเงื่อนคยาคี

สุทศีลเสียมสาร^๗

"เสียมสาร" แปลว่า เสี่ยมงาม บางทีก็ไชว่า เสี่ยมสาร ซึ่งแปลว่า
เสี่ยมงามเช่นกัน^๘

^๑พระยาอิศรานุกภาพ (อน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๑๒.

^๒พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๓๘๕.

^๓พระยาอิศรานุกภาพ (อน) อุเทนคำฉันท์, หน้า ๒๕.

^๔พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๔๒๗.

^๕พระยาอิศรานุกภาพ (อน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๑๑๕.

^๖พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๓๘๖.

^๗พระยาอิศรานุกภาพ (อน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๓๔.

^๘พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๘๒๕.

ดังนั้น ภาษาถิ่นก็คือ ภาษาพูดของคนกลุ่มหนึ่ง ๆ ซึ่งพูดแตกต่างกันไปตาม
ท้องถิ่นที่ผู้พูดอาศัยอยู่ เช่น พวกกันในหมู่ชาวชนบทภาคเหนือ ก็เป็นภาษาถิ่นเหนือ หรือ
ภาษาถิ่นภาคพายัพ เป็นต้น ถ้าแบ่งภาษาถิ่นเป็นกลุ่มใหญ่ตามท้องถิ่นแล้วจะจำแนกได้เป็น
๔ ภาคด้วยกัน คือ

๑. ภาษาถิ่นภาคกลาง
๒. ภาษาถิ่นภาคเหนือ
๓. ภาษาถิ่นภาคอีสาน
๔. ภาษาถิ่นภาคใต้

ผู้วิจัยได้นำภาษาถิ่นภาคกลาง โดยเฉพาะภาษาถิ่นกรุงเทพฯ เป็นหลักในการ
นำภาษาถิ่นภาคอื่น ๆ มาเทียบเคียง

ภาษาถิ่นต่าง ๆ มีปะปนในอุเทศคำฉันท์อยู่บ้างไม่สู้จะมากนัก และส่วนใหญ่
เป็นภาษาถิ่นภาคอีสานมากกว่าภาษาถิ่นภาคอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น

จระหอง

จับรังประนังมุขชะแง

ตรสิงแลจระหองงัน^๑

"จระหอง" แผลงมาจากคำ "ตระหอง" หรือ "กระหอง" แปลว่า
คอยดู จ้อง มีในวรรณคดีโบราณเท่านั้น^๒

ส่วนชัยสิทธิ์ เศรษฐบุปผา อธิบายความหมายและที่มาของคำ "ตระหอง" ว่า
ตระหอง แปลว่า คอย มาจากคำถิ่นอีสานว่า คอง^๓

^๑พระยาอิศราภาพ (อน), อุเทศคำฉันท์, หน้า ๒๓.

^๒พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๓๘๗.

^๓ชัยสิทธิ์ เศรษฐบุปผา, ภาษาถิ่นในวรรณคดี (พระนคร : โรงพิมพ์มิตรสยาม,
๒๕๑๔), หน้า ๒๐.

พจนานุกรมภาคอีสาน - ภาคกลาง มีคำว่า "คอง" แปลว่า คอย รอถ้า (ท่า) หรืออย่างว่า เช่น อยู่คองคอยถ้า^๑

สลาย

ลางสลายขาวเขียวเหลืองลาย รเบียบรบาย
วิจิตรกรรมบรรจง^๒

"สลาย" ตรงกับคำ "ซบสลาย" หรือ "ซายสลาย" ในภาษาดั้งอีสาน หมายถึง ลักษณะบอกจำนวนมากยื่นอยู่ ตั้งวางอยู่ หรือขึ้นเรียงราย^๓ หรืออาการที่คน สัตว์หรือสิ่งของยื่นอยู่ รวมกันอยู่เป็นจำนวนมาก^๔ คำนี้ปัจจุบันชาวอีสานใช้ว่า ซายสลาย ในพื้น หมายถึง ปีกนก นั้นเอง

เคี่ยม

บรรณาการมาคัลทุกแขวง ขุนเขนเคยแขง
ก็ค้อมมาขึ้นเคี่ยมคม^๕

"เคี่ยม" ตรงกับคำภาษาดั้งอีสานว่า เขี่ยม มีความหมายตรงกับภาษาภาคกลางว่า เสงี่ยม เรียบร้อย หรือละมุนละไม^๖ มักใช้คู่กับคำอื่น เช่น เคี่ยมคม หรือเคี่ยมไหว แปลว่า ไหว้ด้วยกิริยาที่สงบสงี่ยมเรียบร้อย ละมุนละไม

^๑ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕), หน้า ๘๑.

^๒ พระยาอิศรานุกาพ (อน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๑๕๔.

^๓ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, พจนานุกรมภาคอีสาน - ภาคกลาง, หน้า ๑๔๒ .

^๔ ชัยสิทธิ์ เศรษฐบุปผา, ภาษาดั้งในวรรณคดี, หน้า ๓๕ .

^๕ พระยาอิศรานุกาพ (อน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๑๒๗ .

^๖ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า, พจนานุกรมภาคอีสาน - ภาคกลาง, หน้า ๘๔ .

เสียขวง

ตรวจศาลเลื้อเมืองพลี

ปฐมกรรมวิธี

เสดคะเสดคียคเสียขวง^๑

"เสียขวง" เป็นคำที่มีใช้ในภาษาถิ่นอีสาน คำ "ขวง" เดิมแปลว่า "ขวาง" ปัจจุบันมีความหมายตรงกับภาษาภาคกลางว่า ด้ จัญไร ไม่เจริญ นำข่าเกรง ในถิ่นอีสานนิยมพูดคู่กับเข็ด เป็น เข็ดขวง^๒ แปลว่า กลัว คำ "เสียขวง" มีความหมายว่าเสียผี คือ เชนผี^๓ หรือไหว้ผี หมายถึงการให้ผีกินเปล่าเสียก่อน เพื่อให้หมกเคราะห์ เป็นการเสียสิ่งบูชาที่ต้องไปแก้บนเพื่อขจัดความอัปมงคล^๔

มนัมนา

นางมาคัณทัย

มนัมนา

จักแจงอยากลา

ให้เขาเอาไป^๕

"มนัมนา" ตรงกับคำภาษาถิ่นอีสานว่า "มเนมนา" แปลว่า เร็ว กวน ผจญลัน หรือ กระจุกกระจุก บางทีก็ใช้ว่า "มนูมนนา"^๕

๕.๑.๖ ศัพท์สันนิษฐาน หมายถึงคำที่ไม่ทราบว่ามีที่มาจากภาษาใดแน่ และไม่ทราบความหมายที่แท้จริง จึงจำต้องสันนิษฐานโดยใช้วิชาภาษาศาสตร์เข้ามาช่วย นั่นคือ การค้นหารูปคำและเสียงของคำที่ใกล้เคียงกัน แล้วสืบหาความหมาย โดยพิจารณาจากเนื้อความในบริบทประกอบ อุเทศคำฉันท์มีคำชนิดนี้ปะปนอยู่บ้าง แต่ไม่สู้มากคำนัก ตัวอย่างเช่น

^๑ พระยาอิศราภานุภาพ (อัน), อุเทศคำฉันท์, หน้า ๒๐๓.

^๒ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, พจนานุกรมภาคอีสาน - ภาคกลาง, หน้า ๕๑.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๔.

^๔ พระยาอิศราภานุภาพ (อัน), อุเทศคำฉันท์, หน้า ๑๕๓.

^๕ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์, พจนานุกรมภาคอีสาน - ภาคกลาง, หน้า ๓๐๗.

สมมติ

แต่ก็สมมติ
ใครอื่น ๆ ไปลง

อนิจจัตถ์กับใครลง
อุปมานิธิของ^๑

"สมมติ" สันนิษฐานว่า น่าจะมาจากคำ สมิทธิ หรือ สมิทธิ ในภาษาบาลี ซึ่งมาจากคำ ส + อิทธิ สมาสกัน แล้วสนธิเป็น สมิทธิ แปลว่า ความสำเร็จ ความสำเร็จพร้อม หรือ สัมฤทธิ์^๒ เพราะเมื่อพิจารณาความหมายจากปริบทแล้ว ให้ความหมายกลมกลืนกับบทประพันธ์อย่างดียิ่ง คือ หมายความว่า นางผู้เป็นมเหสีพระเจ้าปรีนครปะมีรูปโฉมงดงามมาก ผู้ใดได้เห็นย่อมเกิดความรัก ความหลงใหล แม้แต่ตนเอง ซึ่งเป็นผู้บรรลุถึงความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของชีวิตแล้วยังสามารถขมใจลงได้ เพราะนางงามประดุจดังขุมทองของธรรมชาติ

ข้อความที่ยกมาเป็นบทหนึ่งในอุเทนคำฉันท์ ตอนพระอัลลกับปราบสร่าหึงกับตนเอง ขณะชมโฉมพระมเหสีพระเจ้าปรีนครปะแห่งเมืองโกสัมพีซึ่งพบในป่า

สมมม

ถ้ายมูลลามกสมมม
แลสกปรกอาจิน^๓

ในที่จงกรม

"สมมม" สันนิษฐานว่า น่าจะมาจากคำ โสมม ซึ่งแปลว่า สกปรก น่าขยะแขยง เลอะเทอะ^๔ โดยการลดเสียงสระโอะหรือเพี้ยนเสียงโอะให้สั้นลงเป็นเสียงสระโอะแล้วเพิ่มพยัญชนะสังโยค คือ ซ่อนตัวสะกดลงไปอีกตัวหนึ่ง คำ โสมม จึงเป็น สมมม

^๑พระยาอิศรานุกาพ (อัน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๓๕.

^๒พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๘๗๒.

^๓พระยาอิศรานุกาพ (อัน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๓๒.

^๔พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๘๓๓.

ทั้งนี้ เพื่อประโยชน์ทางการประพันธ์ คือ ช่วยเพิ่มเสียงสัมผัสในของคำประพันธ์ให้ไพเราะยิ่งขึ้น นอกจากนี้เมื่อพิจารณาความหมายของบทประพันธ์แล้วน่าจะแปลว่า สกปรก และเหอะ เพราะความหมายเหมาะสมกับเนื้อความอย่างดี คือ หมายความว่าช่างป่ามาถ่ายมูลไว้และเหอะเประเปื้อนในที่ ๆ สำหรับจงกรมของพระอัลลัฏปะ ทำให้เห็นมองคูสกปรกเสมอ

พระหมา

เหลือคืดเหลือคนคนนา

พระหมาอาชญา

ผู้เจ้าก็เข้าเทียบมูล^๑

"พระหมา" คำนี้ ถ้าจะสันนิษฐานที่มาของคำตามรูปศัพท์แล้ว ควรจะสันนิษฐานได้เป็น ๒ ทาง คือ อาจจะมาจกคำ ตกปรมา ในภาษาเขมรทางหนึ่งกับมาจากคำ พระหมา ในภาษาไทยอีกทางหนึ่ง

เหตุผลที่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าจะมาจากคำ ตกปรมา ในภาษาเขมรก็คือ ถ้าพิจารณารูปศัพท์แล้ว คำนี้ควรจะสันนิษฐานได้ว่า อาจจะเป็นคำที่เขมรยืมไปจากไทย เพราะมีคำไทยหลายคำที่เขมรยืมไทยไปใช้ โดยเปลี่ยนแปลงเสียงให้เข้ากับลักษณะบังคับทางภาษาของเขา แต่คงใช้รูปและความหมายเกี่ยวกับไทย ดังที่ ดร.กรรณิการ์ ชินะโชติ กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง "คำไทยและอิทธิพลบางประการของภาษาไทยในภาษาเขมร" ว่า

...มีคำไทยและคำเขมรหลายคำ บางคำในภาษาเขมรมีลักษณะฉกฉกติดทางเสียงหรือทางอักษรวิธีปรากฏบ้าง แต่บางคำไม่มีลักษณะฉกฉกติดแต่ประการใด คำที่มีหน่วยเสียงคล้ายกันในภาษาไทย ปรากฏเป็นคำที่มีเครื่องหมายวรรณยุกต์และรูป คำเขมรคำหนึ่งจึงตรงกับคำในภาษาไทยหลายคำ ซึ่งต่างกันที่เพียงวรรณยุกต์และความหมาย เช่น เกี้ยว ไทยวา เกี้ยว แต่เขมรวา เกี้ยว หรือ ตัง ไทยวา ตัง เขมรวา ค่าง^๒

^๑พระยาอิศรานุกาพ (อนัน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๑๐.

^๒กรรณิการ์ ชินะโชติ, "คำไทยและอิทธิพลบางประการของภาษาไทยในภาษาเขมร"(วิทยานิพนธ์ปริญญาคุณวุฒิมัธยมศึกษา คณะอักษรศาสตร์ แผนกภาษาไทยปี ๒๕๒๒) หน้า ๔๕-๖.

...หน่วยวรรณยุกต์เป็นหน่วยเสียงสำคัญในภาษาไทย แต่ไม่มีใช้ในภาษา
เขมร คำไทยที่เขมรยืมไป เมื่อยืมคำที่มีวรรณยุกต์ไปใช้ก็จำต้องตัดออก
ตามลักษณะบังคับของภาษาเขมร เช่น

คำ	ไทย	เขมร
ส้ม	ส้ม	ส้ม ^๑
ห่ม	ห่ม	ห่ม
แทน	แทน	แทน
อาง	อาง	อาง ^๒

สรุปคำกล่าวของ ดร.กรรณิการ์ ชินะโชติ ได้ว่า มีคำเขมรหลายคำที่ยืมคำ
ไทยไปใช้ ถ้าคำไทยคำใดมีรูปวรรณยุกต์ เขมรก็จะตัดรูปวรรณยุกต์ออกตามลักษณะบังคับ
ทางภาษาเขมร ด้วยเหตุผลดังนี้ คำ ประหม่า ในภาษาไทย จึงน่าจะเป็นคำ ๆ หนึ่ง
ที่เขมรยืมไปใช้แล้วเปลี่ยนแปลงเสียงคำใหม่ คำ ประหม่า จึงเป็น ตกปรมา ใน
ภาษาเขมร หมายความว่า การมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาทำให้หวาคกแล้วและแปลกใจจนนิ่งไป
คือ ตกตลึงไป ตกประหม่า จังงังไป หรือ ตกใจกลัว นั่นเอง คำนี้เวลาออกเสียง
จะเป็น ตกธมา^๓ แต่เวลานำไปใช้จะใช้เพียง ปรมา (ประหม่า) คำเดียวเท่านั้น
เช่น ปรมาภัย เป็นต้น

ภาษาถิ่นภาคใต้ของไทยก็มีคำ ประหม่า ใช้ และมีใช้เป็นสามคำ คือ ตกธมรา
ตกก่าหมา หรือ ตกกะหมา คำทั้งสามนี้มีรูปคล้ายคลึงกันและความหมายก็ใกล้เคียงกัน
คือ แปลว่า ประหม่า^๔ สันนิษฐานว่าภาษาถิ่นทางภาคใต้ของไทยคงจะรับคำนี้ผ่านทาง
ภาษาเขมร เพราะสมัยขุนหลวงพะงั่ว ชาวเขมรเคยถูกเกณฑ์ไปทำงานอยู่ในภาคใต้ของ
ไทย ด้วยเหตุนี้ ภาษาถิ่นภาคใต้จึงมีคำเขมรใช้ปะปนอยู่หลายคำ เช่น "ควนขนุน" ซึ่งเป็นชื่อ

^๑ เครื่องหมายนี้เขมรเรียกว่า เครื่องหมาย อูรีพสุต.

^๒ กรรณิการ์ ชินะโชติ, คำไทยและอิทธิพลบางประการของภาษาไทยในภาษา
เขมร, หน้า ๕๕ - ๖, และ ภาคผนวก, หน้า ๓๕๓.

^๓ ดร.บรรจบ พันธุเมธา, พจนานุกรมเขมร-ไทย เล่ม ๑, หน้า ๑๖๓.

^๔ ภิญโญ จิตต์ธรรม, ภาษาถิ่น, หน้า ๑๐๖.

คำบาล กับคำ "จะทิ้งพระ" ซึ่งเป็นชื่ออำเภอ ก็เป็นคำภาษาเขมรทั้งคู่ เป็นต้น แต่เนื่องจาก
ภาษาถิ่นภาคใต้เป็นภาษาไทยภาคหนึ่ง จึงออกเสียงและความหมายใกล้เคียงกันได้
ด้วยเหตุผลนี้ คำ ตกกะหมา หรือตกก่าหมา ในภาษาถิ่นภาคใต้ จึงสันนิษฐานได้ว่า
อาจจะมาจากคำ ปฺรมา ในภาษาเขมรซึ่งเป็นคำที่เขมรมีคำ "ประหมา" ของไทยไปใช้
นั่นเอง

ส่วนเหตุผลที่ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ตระหมา มาจากคำ ประหมานั้น ก็พิจารณา
โดยอาศัยหลักการเปลี่ยนแปลงของเสียงพยัญชนะ ได้แก่ หลักการแผลงพยัญชนะในภาษาไทย
นั่นเอง โดย ป. แผลงเป็น ก. และ ก. แผลงเป็น ต. ดังเหตุผลต่อไปนี้คือ

ภาษาเขมรมีคำ ตบกมล แผลงเป็น ตบปฺรมา^๑ และมีคำว่า ตกปฺรมา แผลงเป็น
ตกกมา^๒ นั่นก็คือ ก. แผลงเป็น ปฺร หรือ ปฺร แผลงเป็น ก. นั่นเอง

ส่วนภาษาไทยก็มีการแผลง ป. เป็น ก. และ ก. แผลงเป็น ต. หรือ ต.
แผลงเป็น ก. ทำนองเดียวกันกับภาษาเขมร แต่มักจะใช้เฉพาะในหนังสือวรรณคดีหรือใน
บทร้อยกรองเท่านั้น เช่น

ก. แผลงเป็น ต.

ราตรี <u>คร</u> ระหงองเหงีย	พงงยาม ^๑
๑๗	
ตระหงอง <u>ค</u> อยหนา	ป็นหล้า ^๒

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หน้า ๗๑ อธิบายว่า "ระหงอง" แผลงเป็น
"ตระหงอง"^๓ได้ ฉะนั้น คำ "ตระหงอง" ในตัวอย่างคำประพันธ์ที่ยกมาจึงเป็นคำที่แผลง

^๑คร.บรรจบ พันธุเมธา, พจนานุกรมเขมร - ไทย เล่ม ๑, หน้า ๑๖๕.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๓.

^๓ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, ทวาทศมาสโคลงกั้นฉบับตรวจสอบชำระ และทำคำ
อธิบาย (พระนคร : ศิริมิตรการพิมพ์, ๒๕๑๒), หน้า ๑๒๔.

^๔ลิลิตยวนพ่าย, หน้า ๓๖.

มาจาก "กระหอง" หมายความว่า จอง คอยดู นั่นคือ ก แผลงเป็น ค

ป แผลงเป็น ก

กระหมากกระหม่นทรวง	สันซึก พักตร์น่า
หนักหนุ่ยทานรอง	เรียกให้โทรทหาย ^๑
มวลหมู่อมิตรหมาย	เมอลกระหมา ขวัญเอย ^๒

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน หน้า ๓๓ อธิบายว่า "กระหมา" เป็นคำแผลงมาจากคำ "ประหมา" แปลว่า ตกใจ หวาดหวั่น พรุนใจ หรือสะทกสะท้าน ฉะนั้น "ประหมา" จึงแผลงเป็น "กระหมา" คือ ป แผลงเป็น ก แต่เนื่องจาก ก. แผลงเป็น ค. และ ป. แผลงเป็น ก. ได้ (คือ ป - ก และ ก - ค) โดยอาศัยแนวเทียบนี้ คำ "กระหมา" น่าจะแผลงมาจากคำ "ประหมา" ได้ คือ คำว่า "ประหมา" แผลงเป็น "กระหมา" แล้ว "กระหมา" แผลงเป็น "ตระหมา" อีกทอดหนึ่ง

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาจากความหมายของคำ "ตระหมา" โดยอาศัยความหมายของปริบทแล้ว จะมีความหมายอย่างเดียวกับคำ "ประหมา" คือ แปลว่า ตกใจ หวาดหวั่น พรุนใจ สะทกสะท้าน ซึ่งแปลเข้ากับเนื้อความในบทประพันธ์ได้อย่างดียิ่งไม่ว่าคำ "ระหมา" จะปรากฏในตอนใดของเรื่องก็ตาม คงมีความหมายเดียวกับคำ ประหมาเสมอ ดังตัวอย่าง

มหันตวิหค	พันเอญ์คืนคค	ตระหมาสมประคี ^๓
	าลา	

ไปโดยมานัสนางปอง	บมิอุปรุขจรจอง
ใจระหมาหมอง	ก็กลาวกลาย ^๔

^๑ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตตะเลงพ่าย, หน้า ๘๘.

^๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตกระบวนแหพยุหยาตรา

(พระนคร : โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๕๘), หน้า ๒.

^๓ พระยาอิศราภูกาฬ (อน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๒๔.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓.

ตระโหมคระหมาหม่นหมอง^๑

าลา

ทราบเหตุผู้เจ้าตกใน

เงื้อมหัตถ์พาลไทย

กัตนระหมาสมประคี^๒

ควยเหตุผลคงไ้ซึ่งแจ่มมาจึงสรุปได้ว่า คำ "ระหมา" มาจากคำ "ประหมา" ที่แปลว่า สะทกสะท้าน ตกใจ พรุนใจ และหวาดหวั่นนั่นเอง แต่การที่กวีแต่ง ประหมา เป็นระหมา ก็เพื่อจะให้มียุ่ปคำแปลกสะดุคตาผู้อ่านประการหนึ่ง กับทั้งให้บท ประพันธ์ไพเราะอันเกิดจากการเล่นเสียงสัมผัสและเล่นคำ ตระ กับ ม ในบางวรรค ผู้แต่งจึงแต่งคำ ประหมา เป็นระหมา เพื่อจุดประสงค์ดังกล่าว

๕.๒ การใช้คำ

การใช้คำ ในการรจนาบทหรือกรอง นอกจากกวีต้องเลือกสรรคำมาใช้ อย่าง คี้งแล้ว กวีจำเป็นต้องสร้างคำใหม่ ๆ ขึ้นใช้ ทั้งนี้ เนื่องจากภาษาธรรมชาติมีถ้อยคำ ไม่มากพอที่จะให้กวีแสดงความรู้สึกนึกคิดออกมาได้หมด และเพื่อเป็นการแสดงความรู้ ความสามารถของกวีว่าเหนือคนธรรมดาสามัญ ประกอบความจำเป็นทางฉันทลักษณ์ของ คำประพันธ์ใน เรื่อง คะ และ สัมผัส บังคับ เป็นต้นว่า ถ้าใช้คำพยางค์เดียวอาจไม่ครบคณะ หรือถ้าใช้คำหลายพยางค์อาจจะล้นคณะไป ควยเหตุนี้กวีจึงต้องเลือกเฟ้นคำที่เหมาะสม ในการแต่ง นอกจากเพื่อให้เกิดรสไพเราะสละสลวยแล้ว ยังต้องให้สอดคล้องกับข้อ บัญญัติทางฉันทลักษณ์ให้มากที่สุดควย การเปลี่ยนแปลงรูปคำหรือการสร้างคำใหม่ ๆ ขึ้น เพื่อให้เข้ากับลักษณะข้อบังคับทางฉันทลักษณ์ ถือว่าเป็นข้อยกเว้นพิเศษบางอย่างที่ยอม ให้ใช้ในภาษาทั่วไป น.ม.ส. ทรงมีพระมติในเรื่องนี้ว่า

^๑เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๘.

...กวีวิญญูจะยื่นตัวสะกดให้คร่ำเคร่งอยู่ตามแบบที่ใช้กันในเวลาที่แต่ง
นั้นหาได้ไม่ การบังคับตัวสะกดและวิธีเขียนนั้นจะบังคับใครไบบางก็ตาม
แต่บังคับกวีไม่ได้ ถ้าผู้ทรงศึกษานภาพสมัยไหนตักเสรีภาพของกวีเสีย
ในเรื่องตัวสะกดก็ดี ในเรื่องการใช้ถ้อยคำก็ดี กวีวิญญูสมัยนั้นก็เสื่อม
โทรมลง*

การสร้างคำหรือการปรุงคำขึ้นใหม่ของกวี เพื่อประโยชน์ต่อการประพันธ์โดย
ตรงนั้นมีหลายวิธี อาทิ การแผลงคำ การตัดคำ การเติมเสียงของคำ ฯลฯ เป็นต้น
จากการศึกษาอุเทนคำฉันท์โดยละเอียด ผู้วิจัยได้พบว่าอุเทนคำฉันท์มีการปรุงคำขึ้นใช้
ด้วยวิธีต่าง ๆ กันแล้วแล้วเกือบทุกวิธี ผู้วิจัยจึงขอกล่าวถึงการใช้คำด้วยวิธีการปรุง
คำใหม่ขึ้นของพระยาอิศรานภาพ (อัน) เพื่อใช้ในการแต่งอุเทนคำฉันท์ โดยจะแยกกล่าว
เพียง ๔ คำ ดังนี้คือ

๕.๒.๑ การแผลงคำ

๕.๒.๒ การเติมคำ

๕.๒.๓ การตัดคำ

๕.๒.๔ การสมาสและสนธิ

๕.๒.๑ การแผลงคำ

การแผลงคำ คือการเปลี่ยนแปลงรูปคำหรือเสียงคำให้ผิดแปลกไปจาก
เดิม ทำให้เกิดรูปคำใหม่ คำชนิดนี้มีใช้มากในภาษาไทย เป็นคำที่มีที่ซึ่งแผลงมาจากคำ
ไทยแท้และคำที่แผลงมาจากภาษาบาลี สันสกฤต และเขมร เมื่อแผลงแล้วความหมาย
ของคำอาจคงเดิมหรืออาจเปลี่ยนแปลงจากเดิมก็ได้ แต่ยังมีเค้าเงื่อนพอสังเกตุเห็นเค้า

*พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์, สามกรุง ภาคผนวก (ชนบุรี :
โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา ๒๕๑๔), หน้า ๓๑๐.

คำเดิมได้ ศาสตราจารย์พระวรเวทย์พิสิฐ ได้กล่าวถึงผลของการแปลงคำไว้ในเรื่อง "การแปลงคำเกิดจากกวี" ว่า

...การแปลงคำที่เป็นไปตามแบบแผนไม่เสียหาย เพราะถึงแปลงออกไป ความก็ยังมีเหมือนคำเดิมนั่นเอง แต่ถาแปลงตามใจชอบ ไม่รู้ความไปทางไหน ก็ยอมเป็นความเสียหายทางภาษาได้"

นอกจากนี้ ศาสตราจารย์พระวรเวทย์พิสิฐ ยังได้กล่าวถึงความจำเป็นและประโยชน์ที่ได้จากการแปลงคำอีกว่า

...คำภาษาไทยเป็นคำพยางค์เดี่ยว จำพวกคำชื่อก็ออกเสียงครั้งเดียว โลกความ เช่น นก คน ฯลฯ จำพวกคำกริยาก็เช่นกัน โคน แก่ กิน นอน ฯลฯ เราใช้กรรมาติ สันสกฤต ซึ่งคำของเขาทุกคำมีอย่างน้อย ๒ พยางค์ เช่น วิหค วรรษ กุณชร ฯลฯ นอกจากนี้ยังใช้กรรมาติซึ่งมีคำหลายพยางค์อยู่มากเหมือนกันที่ใช้ในภาษาไทย เช่น เขมา กุอาเคา ไผทุ เป็นต้น กวีต้องใช้ศัพท์แสง เมื่อคำไทยใช้ไม่ใคร่เหมาะตามที่กวีต้องการจะพูด หรือมีจุดนั้นที่อวดภูมิรู้วาทีกวาคณสามัญอยู่บาง และมีความจำเป็นอีกอย่างหนึ่งคือ คำประพันธ์มีข้อบังคับของใช้คำในวรรคหนึ่ง ๆ เท่านั้นเท่านั้นคำ ถ้าจะใช้คำไทยพยางค์เดี่ยวก็จะไม่ครบคณะ จึงทำให้เป็นคำ ๒ พยางค์ เช่น ทวย - ทานวย, อวย - อำนวย (คุณนั้นทวีภาคซึ่งรวบรวมคำเช่นนั้นไว้ไ้มากที่สุด) จึงเกิดนิยมขึ้นในหมู่มกวี เห็นว่า เป็นคำสละสลวย ทำให้เกิดรสไพเราะดีกว่าคำพยางค์เดี่ยว ซึ่งเห็นว่าเป็นคำทั่วไป เมื่อกวีทำให้นิยมเช่นนั้น จึงไม่เป็นปัญหาที่คนอื่น ๆ จะนิยมตาม

พระวรเวทย์พิสิฐ, "การแปลงคำเกิดจากกวี" สมาคมนักวิจัย (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๑๖), หน้า ๑๒๐ - ๒๔. พิมพ์ในงานปลงศพ นางคงเดช กงสายสินธุ์ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๕๑๖.

๒ เรื่องเดียวกัน.

จากข้ออธิบายเรื่อง "การแปลงคำเกิดจากกวี" ของ ศาสตราจารย์
พระวรวงศ์วิสิฐ สรุปได้ว่า เพราะเหตุที่คำไทยเป็นคำพยางค์เดียว จึงจำเป็นต้อง
แปลงคำขึ้นใช้ในการแต่งคำประพันธ์ ส่วนประโยชน์ของการแปลงคำที่มีต่อคำประพันธ์
ก็คือ

๑. ทำให้มีคำใช้ในกาพย์กลอนยิ่งขึ้น สะดวกแก่การบรรจุคำเข้าในบทประพันธ์
ได้พอกับจำนวนคำที่กำหนดไว้ และถูกต้องตามลักษณะแบบแผนบังคับเรื่องสัมผัสของร้อย
กรองประเภทต่าง ๆ ด้วย

๒. ทำให้ถ้อยคำไพเราะสละสลวยมีเสียงนุ่มนวล เกิดรสไพเราะดีกว่า
คำพยางค์เดียว เพราะปกติคำที่ใช้ในภาษาพูดทั่วไป หากนำมาใช้ร้อยกรองตามนั้นแล้ว
ก็จะฟังไม่รื่นหู เนื่องจากมีเสียงกระแทก ห้วนและทื่อเกินไป

เนื่องจากเสียงสำคัญในภาษาไทยมี ๓ เสียง คือ เสียงสระ เสียงพยัญชนะ
และเสียงวรรณยุกต์ ฉะนั้นการแปลงคำในภาษาไทยโดยมากจึงเป็น ๓ ชนิด คือ การแปลง
สระ พยัญชนะ และวรรณยุกต์

ส่วนคำช้อย ทองหล่อ ได้แบ่งการแปลงอักษร (คำ) ในภาษาไทยออกเป็น
๔ ชนิด คือ การแปลงสระ การแปลงพยัญชนะ การแปลงวรรณยุกต์ และการแปลงคำ*

สำหรับผู้วิจัยเห็นว่า การแปลงคำตามทัศนะของคำช้อย ทองหล่อ นั้น เป็นเพียง
วิธีการที่ไทยรับคำบาลี สันสกฤต และเขมรมาใช้ในภาษาไทย แล้วดัดแปลงเสียงให้เหมาะ
แก่ลิ้น แก้ว และสะดวกต่อการออกเสียงของคนไทย จึงไม่ขอนับเป็นการแปลงคำอีกชนิด
หนึ่ง ในบทนี้ผู้วิจัยจึงกล่าวถึงการแปลงคำที่ปรากฏในอุเทนคำฉันท์เพียง ๓ ชนิดเท่านั้น
การแปลงคำที่พบในอุเทนคำฉันท์ของพระยาอิศราอนุภาพ (อน) นั้น จะมีอยู่มากเกือบ

* คำช้อย ทองหล่อ, หลักภาษาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (พระนคร : รวมสาส์น,
๒๕๐๕), หน้า ๑๑๖.

ตลอดทั้งเรื่อง เป็นที่น่าสังเกตคือ ส่วนใหญ่เป็นการแปลงสระมากกว่าการแปลงพยัญชนะ และการแปลงวรรณยุกต์ ทั้งเป็นการแปลงเพื่อประโยชน์ของความสัมพันธ์ระหว่างรูปคำกับจำนวนคำ และแปลงเพื่อประโยชน์ของการสัมผัส ซึ่งเป็นสิ่งหนึ่งที่ช่วยให้เกิดรสไพเราะสละสลวยในคำประพันธ์ด้วย ตัวอย่างการแปลงคำในอุเทนคำฉันท์ เช่น

๕.๒.๑.๑.๑ การแปลงสระ คือ การเปลี่ยนแปลงสระรูปใดรูปหนึ่งของคำให้เป็นอีกรูปหนึ่ง ทำให้คำนั้นเปลี่ยนรูปไปจากเดิม ตัวอย่างการแปลงสระที่พบในอุเทนคำฉันท์มีวิธีต่าง ๆ ดังนี้คือ

ก. การเปลี่ยนสระเสียงสั้นเป็นเสียงยาว เพื่อให้มีรูปคำและจำนวนคำตรงความฉันทลักษณ์ หรือเพื่อประโยชน์ของสัมผัส

สามนตส์กลทศิประเทศ	ระยอเคชก้งวาย
<u>อศวาร</u> ธาคชนิกาย	บริบูรณัฒไทศวรร์ย ^๑

"อศวา" แผลงมาจากคำ อศว แปลว่า ม้า ในภาษาสันสกฤต โดยการยืกระอะเป็นสระอา ฉะนั้น อศว จึงเป็น อศวา

"ธธา" แผลงมาจากคำ ธธ แปลว่า ยานอันมีล้อ โดยการยืกระอะเป็นสระอา

นุชเนาในปรางค์รัตนเรือง	อญาทุกขาเคื่อง
พิโยคเรียมอาทวา ^๒	

"ทุกขา" เป็นการแปลงสระโดยการยืกระเสียงสระอะ เป็น อา คำทุกข จึงเป็นทุกขา แปลว่า ความยากความลำบาก

^๑พระยาอิศรานุภาพ (อิน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๓๖.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

จับองค์อุเทนราชา
จะขุนบ้านนาฏราชวงค์^๑

จึงได้แลเอา

"ราชา" เป็นการแผลงสระอะ ให้เป็น สระเอา คำ ราช จึงเป็น ราชา
ถึงกาลพระองค์ จะปลงพระชนม์ ยังมิ่งเมืองบน
สู่สวรรคครวโดย^๒

"ครวโดย" แผลงมาจากคำว่า "โคด" ซึ่งนิยมใช้คู่กับคำ "คลา" โดยแทรก
ร ลงไปหลังพยัญชนะต้น จึงเป็น ครไค แล้วแผลงสระอะ เป็น ร ในคำที่มี ร ผสมอยู่
ด้วย คำ โคด จึงเป็น ครไค และ ครวไค แต่เนื่องจากการเขียนคำในสมัยโบราณ
กวีนิยมเติมตัว ย ลงท้ายคำ จึงมีรูปเป็น ครวไค แปลว่า ไป

พระกรกายพักตร์ร่าฟิ่ง
ระทกระทีกครีกรอง^๓

ร่าพรรณทรรหิ่ง

"ทรหิ่ง" แผลงมาจาก "ซุรหิ่ง" ในภาษาเขมร แปลว่า คอยท่า บนดิ่ง หรือ
ห่วงใย เนื่องจากคำนี้มี ร ผสมอยู่ด้วย จึงแผลงเสียงอะ เป็น รร คำ ซุรหิ่ง จึงเป็น
ทรหิ่ง

โองการมารพระบัษุ
นิกรอำมาคย์บริบาล^๔

กระลานิกุล

^๑เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๑.

"สำเนียง" แผลงมาจาก "สิ่ง" เป็นการแผลงคำพยางค์เดียวให้เป็นสองพยางค์ และ "สิ่ง" แผลงจาก "สิ่ง" อีกทอดหนึ่ง โดยแผลงสระอิ เป็น อี คำ สิ่ง เป็น สิ่ง แล้วแผลง ส เป็น สำเนง ตามวิธีการเปลี่ยนแปลงคำของเขมร ดังนั้น สิ่ง จึงเป็น สำเนียง แปลว่า อยู่

อำแม่จะบ่ทจร

บค้นกรก็ยากเย็น

ชอกเขาลำเนาเปน

ชำเราะห่วยละหวนเหว^๑

"ชำเราะ" แผลงมาจากคำ "เซาะ" โดย ช แผลงเป็น ชำร ค้วยการลง นิคหิตอาคมที่ ช คำ เซาะ จึงกลาย ชำเราะ แปลว่า ทางที่น้ำเซาะไปแล้ว

ข. การเติม ร หลังพยัญชนะต้น

ปากว่างปรางควาน

ก็สามาญมีไ้เลว

ตากลอกกระลอกเปลว

อัคนีปลองหลอน^๒

"กระลอก" แผลงมาจากคำ "กลอก" ค้วยการเติมตัว ร อาคม หลังพยัญชนะต้น กลอก จึงเป็น กระลอก

ค. การเปลี่ยนหน่วยเสียงที่เพี้ยน เนื่องจากมีฐานที่เกิดใกล้เคียงกัน

พระนางถึงฆาญชนมา

พระเคราะห์ราชา

ตกฎมพิบากยากเย็น^๓

^๑เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

^๒เรื่องเดียวกัน,

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

"พิบาก" แผลงมาจากคำว่า "วิบาก" โดยเปลี่ยนพยัญชนะ ว ให้เป็น พ

นายกกลางถือหางยุงรำ อารุชจำนำ
แลเงื่อนงำงอน*

"งำ" แผลงมาจากคำ "ง่า" คือ ส กับ ณ อาจใช้แทนกันได้บางคำ เช่น
ฉลวย - สลวย เฉลา - เสลา

นอกจากจะเปลี่ยนแปลงรูปคำด้วยการเปลี่ยนหน่วยเสียงตามเสียงที่เพี้ยนกันแล้ว
อุเทนคำฉันทยังมีการเปลี่ยนแปลงพยัญชนะโดยวิธีเปลี่ยนตัวสะกด เพื่อให้รูปคำเปลี่ยนไป
กวย กิ่งก้วย่าง

ถึงถวายจันทน์นิมนต์ เพลาจวนจน
พระคุณจงทำภักตร์กิจ^๖

"จันทน์" มาจากคำเดิมว่า "จันทน์" แปลว่า อาหารเช้า เป็นคำที่ใช้สำหรับ
พระฉันทนั้น โดยการเปลี่ยนพยัญชนะตัวสะกดจากแมง เป็น แมกน

กลางเพลงออกงำเงื่อมผา ชิคชฎฉายา
คือฉัตรกั๊งบังบน^๗

"กั๊ง" ในที่นี้มีได้แปลว่า สัตว์น้ำชนิดหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายกุ้ง หากเป็นคำ ๆ เดียว
กับกั๊ง นั้นเอง เพราะคู่ความหมายจากปริบท (ความหอมล่อม) แล้วควรเป็นกั๊ง เนื่อง
จากใช้กับคำ ฉัตร ซึ่งเป็นวัตถุที่ใช้กั๊งหรือบัง เป็นคำที่กวีเปลี่ยนแปลงรูปคำ โดยเปลี่ยน

* เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๑.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๐.

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๒.

มาตราตัวสะกดจากแม่กน เป็น แม่กง คือ น - ง เพื่อจะได้สัมพันธ์กับคำ บัง

ง. การลงอุปสรรค (เทียม) แบบเขมรหน้าคำเดิมเพื่อนั้น

ความ

จวบจนถวนทศมาศา

ณารูเวลา

บันจวยบันจบตกเข็ญ^๑

คร.กาญจนา นาคสกุล ได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับคำ "บันจวย" ว่า

...บันจวย น่าจะมาจาก บัน (ควรเขียน บัญ) คำหนึ่ง กับ จวย คำหนึ่ง "จวย" ในภาษาเขมร แปลว่า ช่วย เขมรเขียนเป็น ช่วย แต่ภาษาไทยไม่มีคำจวยไซ้ จึงทำให้เข้าใจว่าคำนี้เป็นคำที่ไทยแผลงรูปไซ้เอา ควยการเทียบกับคำเขมรอื่นที่เทียบไซ้^๒

ฉะนั้น คำ บันจวย จึงมาจากคำ จวย แล้ววิทำให้เป็นรูปคำใหม่ โดยเติม บั (บ้อม) หน้าคำ จวย ซึ่งเป็นการลงอุปสรรคเทียมแบบเขมร แต่เพราะเหตุที่คำ บั อยู่หน้าพยัญชนะวรรค ต จึงออกเสียง บั เป็น บัน เมื่อใช้ในภาษาไทย. . จวย จึงเป็น บันจวย

คำ "บันจวย" นี้ ในพจนานุกรมไม่มีใช้ แต่มีใช้ในวรรณคดี เช่น

บมีรู้สึกตนตายไป

มาเพ็ชรพระไท

จริงบรรจวยจาบัลย์^๓

^๑เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^๒กาญจนา นาคสกุล, *ศัพท์สันนิษฐานภาษาไทยในภาษาเขมร*, (วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ แผนกภาษาไทย พ.ศ.๒๕๐๑ - ๒๕๐๒), หน้า ๖.

^๓สมุทร ไชยมคำฉันท์, หน้า ๕๓.

สองท้าวตื่นกริทรองใจ

วารอยพระไท่

พิบูลย์**บันจว**สองสม^๑

นอกจาก**กำบันจว**แล้ว ในอุเทนคำฉันท์ยังมีคำอื่น ๆ ที่เปลี่ยนแปลงพยัญชนะ
ด้วยวิธีเดียวกันนี้อีกหลายคำ เช่น บันโคย บันคาล บันเหิร ฯลฯ เป็นต้น

๕.๒.๑.๓ การแผลงวรรณยุกต์ คือ การเปลี่ยนรูปหรือเสียงวรรณยุกต์
ให้ผิดแผกไปจากเดิม เกิดเป็นเสียงสูงต่ำตามที่กวีนิยมว่าเพราะ หรือเพื่อให้ถูกข้อบังคับ
ของกวีประพันธ์บางชนิด เช่น โคลงและร่าย เป็นต้น การแผลงวรรณยุกต์ในอุเทนคำฉันท์
มีปรากฏอยู่โดยทั่วไปแต่ไม่สู้มากนัก เป็นการแผลงโดยการเพิ่มรูปวรรณยุกต์ในคำบางคำ
ที่ไม่มีรูปวรรณยุกต์ เพื่อความไพเราะของกวีประพันธ์ มีทั้งคำไทยและคำที่มาจาก
ภาษาบาลีและสันสกฤต ซึ่งเป็นภาษาที่ไม่กำหนดเสียงวรรณยุกต์ เช่น

เสรีจสังโดยสารนิยาย

ลำแดงพระกาย

ก็**เมื่อ**พิมานโคยถวิล^๒

"เมื่อ" แผลงมาจากคำ "เมื่อ" ซึ่งเป็นคำไทยโบราณ ปัจจุบันมีใช้เฉพาะ
บางถิ่นเท่านั้น เช่น ภาษาถิ่นเหนือ เป็นต้น โดยการเติมวรรณยุกต์โหลงไป คำ เมื่อ
จึงเป็น เมื่อ แปลว่า ไป มา หรือ กลับ

จึงยังพราหมณีนัดดา

ลังกาภรณพา

ถวายสมเค็จจนฤบตี^๓

^๑กรมศิลปากร, อนุรุทธคำฉันท์ พร้อมคำยืมที่ทดสอบทาน, หน้า ๔๐.

^๒พระยาอิศรานุกภาพ (อัน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๓๓.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๘.

"จิ่ง" แผลงมาจากคำ "จิ้ง" โดยการเติมวรรณยุกต์เอกลงไปเพื่อให้มีเสียงสูงต่ำ และเพื่อเน้นน้ำหนักคำด้วย

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ
สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ

"ทั้งผอง" มาจากคำเดิมว่า "ทั้งผอง" เป็นการเปลี่ยนรูปคำด้วยการตัดรูปวรรณยุกต์โทออก ทำให้ระดับเสียงเปลี่ยนไป คือ จากเสียงตรีกลายเป็นเสียงสามัญไป นอกจากนี้ยังเป็นวิธีการเขียนของสมัยโบราณที่ไม่นิยมใส่รูปวรรณยุกต์ในคำบางคำ โดยเฉพาะคำว่า ทั้ง กวีนิยมใช้ว่า ทั้ง เสมอ มักพบในหนังสือวรรณคดีเก่า ๆ เช่น สมุทรโฆษคำฉันท์, ลิลิตยวนพ่าย นั้น โทปนันทสูตรคำหลวง เป็นต้น

นอกจากจะเปลี่ยนแปลงรูปคำด้วยการเติมรูปวรรณยุกต์ลงไปในคำไทยแล้ว ยังมีการเติมรูปวรรณยุกต์ลงในคำบาลี สันสกฤต ซึ่งเป็นภาษาที่ไม่นิยมวรรณยุกต์อีกด้วย เพื่อให้มีระดับเสียงสูงต่ำเพิ่มความไพเราะของบทประพันธ์ เช่น

จำต้องกรองศรีก หากลดนลิก เล่ห์เพโทบาย^๒

"เล่ห์" มาจากคำเดิมว่า "เลห" แปลว่า กล หรือ อุบาย และทำคำ ๒ พยางค์ได้เป็นคำพยางค์เดียว ด้วยการใส่เครื่องหมายทัณฑฆาตที่ตัว ห การันต์ เพื่อให้บรรจุลงในวรรคที่ ๓ ของกาพย์สุรางคนางค์ได้พอดีตามบัญญัติของคำประพันธ์ แล้วเติมรูปวรรณยุกต์เอกลงไป ให้มีระดับเสียงเป็นเสียงโท เพื่อความไพเราะของคำประพันธ์

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๑.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๓.

มาคันทัยพราหมณ์มลโมห์
แกลังกล่าววาระดำกรวิการ

ทูลโทษสามาญ
อภิวันทนานทูล^๑

"โมห์" แผลงมาจากคำในภาษาบาลี สันสกฤต ว่า "โมหะ" แปลว่า ความหลง ความเขลา และความโง่ แล้วลดพยัญชนะของคำจากคำ ๒ พยางค์ ให้เหลือเพียงพยางค์เดียว ด้วยการลดพยัญชนะที่ ห การันต์ ซึ่งเป็นพยางค์สุดท้ายของคำ เพื่อให้มีรูปเป็นวรรณยุกต์เอกและเป็นคำกรู เนื่องจากตามฉันทลักษณ์คำสุดท้ายในวรรคแรก บาทเอกของฉันท ๑๔ วสันตคิลฉันท บังคับคำกรู จึงต้องทำคำโมหะ เป็น โมห์ เพื่อให้บทประพันธ์ไพเราะยิ่งขึ้น

๕.๒.๒ การเติมคำ ไค่แก่ การเพิ่มคำหรือพยางค์ลงในคำเดิม เพื่อให้คำนั้นมีจำนวนพยางค์เพิ่มขึ้น การเพิ่มคำหรือพยางค์นี้ ช่วยทำให้คำเดิมมีเสียงไพเราะสะสวย หรือทำให้พยางค์ท้ายของคำเดิมเปลี่ยนเสียงไปสัมผัสคล้องจองกับคำอื่นตามที่สัมผัสต้องการ และช่วยให้คำเดิมมีพยางค์มากขึ้นพอที่จะบรรจุลงในคณะของคำประพันธ์ได้ตามต้องการ คำที่เดิมนั้นไม่ต้องการคำแปล และไม่ทำให้ความหมายของคำเพี้ยนไป การปรุงศัพท์หรือการเปลี่ยนแปลงคำด้วยวิธีนี้มีปรากฏทั่วไปในอุเทนคำฉันท และมักจะมีการเติมคำเป็น ๓ ชนิด คือ การเติมเสียงคำหน้า การเติมเสียงระหว่างคำ และการเติมเสียงท้ายคำ

๕.๒.๒.๑ การเติมเสียงคำหน้า (prosthesis) ไค่แก่ การเพิ่มพยางค์ข้างหน้าคำเดิม โดยการให้พยางค์ต้นของพยัญชนะที่เติมหรือซ้ำเหมือนพยัญชนะต้นของคำเดิม แล้วเติมเสียงอะลงไปหลังพยัญชนะที่เดิมนั้น ตัวอย่างการเติมเสียงคำหน้า (prosthesis) ของอุเทนคำฉันท คือ

คิมภักษณ์ผลาผลจ้านัน

กัชชะเชียบยะเยียบเย็น^๒

^๑เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

"ชะเขียบ" มาจากคำ "เขียบ" แปลว่า เจียบ หรือ สัก โดยเติมเสียง ชะ ลงไปหน้าคำ เขียบ เป็น ชะเขียบ มีผลคือทำให้กลายเป็นคำสองพยางค์ ซึ่งมีพยางค์มากพอที่จะบรรจุลงในวรรคได้พอดี

"ยะเขียบ" มาจากคำ "เขียบ" หมายถึง อาการที่เย็นเข้าหัวใจ มักใช้คู่กับ คำว่า เย็นเขียบ หรือ เขียบเย็น เมื่อเติมแล้วนอกจากจะทำให้มีคำในวรรคมีจำนวน คำพอตามที่ฉันทลักษณ์บังคับแล้ว ยังทำให้มีเสียงสั้น - ยาว ช่วยเพิ่มความเสนาะให้แก่ บทประพันธ์อีกด้วย

การเติมเสียงหน้าคำด้วยวิธีออกเสียงอะ และไซพยัญชนะตัวเดียวกับพยัญชนะ ต้นของคำเดิมนั้น นอกจากตัวอย่างที่ยกมาแล้ว ยังปรากฏพบในวรรณคดีเรื่องนี้อีกหลาย คำ เช่น ละเลิง กะคว่าง ยะยี้ด เป็นต้น

หรือถ้าพยัญชนะตัวหน้าของคำเป็นอักษรควบ จะเติมอักษรควบเหมือนพยัญชนะ ตัวหน้า เช่น

งาม โยษฐอรุจแยมและแกมปรัดคันธ

แสงทันกระหับยล

พระพราย^๑

พระพราย มาจากคำ พราย แปลว่า แว่ววาว

โล่ห์กัศคามเขนฉมรรณมือ

อริระอดิฤทธิคือ

กาลมหานฤหรือ

กระคร้าม^๒

"กระคร้าม" มาจาก "คร้าม" แปลว่า กัว ขยาด

^๑เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘.

การ เติมเสี้ยนหน้าคำด้วยวิธีนี้ มีปรากฏในวรรณคดีหลายเล่ม เช่น

๓ คราวพระเป็นหญิง

ชกียิ่งละเลิงเหลิง^๑

ฯลฯ

ครั้นไค้มหุติ	พิไชยายุทธ	ให้คำเนินพล
<u>ยยุ่งยย้าย</u>	<u>ละดาวละตน</u>	ฟ้าหล้าสาถล
กีกกองโกลา ^๒		

ฯลฯ

มุกุโงกุงานแดงอน	นกกีบจบซอน
<u>ชะเขียบ</u> ในบัวใบบัง ^๓	

นอกจากจะใช้พยางค์แรกของพยัญชนะต้นของคำเติมเต็มแล้ว ในอุเทนคำฉันท์ ยังใช้พยัญชนะต่างตัวกันเติมอีก โดยความหมายของคำใหม่คงเหมือนความหมายของคำเติม

ราชฐานพินานทอง	ทิพยห้องพระโรงประเทือง
ปรางแก <u>วม</u> ลิ่งเม <u>ลือ</u> ง	<u>ม</u> ลัก <u>ส</u> แสง <u>ค</u> ำ <u>ก</u> ล <u>ล</u> ๔

^๑พระยาศรีสุนทรโวหาร (ต้น สวลักษณ์), ฉัตรราชคำฉันท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๔), หน้า ๒๔.

^๒พระยาอิศรานุภาพ (อิน), สุนทรคำฉันท์, (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๖), หน้า ๒๘.

^๓สุนทรโฆษะคำฉันท์, หน้า ๕๖.

^๔พระยาอิศรานุภาพ (อิน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๕๖.

"มล้างเมล็ดอง" มาจากคำว่า "ล้างเลื่อง" แล้วเติมพยัญชนะ ม ลงไป หลัง
พยัญชนะต้นของคำเดิม จึงเป็น มล้างเมล็ดอง แปลว่า สุกใส งาม หรือ อร่ามเรือง

"มลัก" มาจากคำเดิมว่า "มลัก" แปลว่า มาก แล้วเติมตัว ล ลงไปเป็น
มลัก

๕.๒.๒.๒ การเติมเสียงกลางคำ (epenthesis) คือ การแทรก
พยัญชนะลงไปกลางคำ ตัวอย่างการเติมเสียงกลางคำในอุเทนคำฉันท์ คือ

นิกรคชคณ^๑แข่งจร

บนอัมพร^๒เลื่อน

ตระหลบควัน^๓

"ตระหลบ" มาจากคำเดิม คือ "ตลบ" แล้วแทรกเสียง ร เข้าไปกลางคำ
เป็น ตระหลบ" แปลว่า กลับย้อนหลังหรือพุ่งไป และเพื่อให้ออกเสียงสะดวกและเน้น
จังหวะได้ชัดเจน จึงประวิสรรชนีย์ เป็น ตระหลบ

มี^๑ค^๒ม^๓ว^๔ไ^๕พ^๖ย^๗ม^๘พ^๙ย^{๑๐}ห^{๑๑}ย^{๑๒}ย^{๑๓}

ชระอ^๑ำ^๒อ^๓ับ^๔ร^๕ุ^๖ล^๗้อ^๘อง^๙^๒

ชระอ^๑ำ มาจากคำเดิมว่า ชระอ^๑ำ แล้วแทรกเสียง ร ลงไปกลางคำ เป็น
ชระอ^๑ำ แปลว่า มี^๑ค^๒กร^๓ิม

ว^๑ัน^๒น^๓ึ่ง^๔ท^๕ร^๖ง^๗ไ^๘ส^๙ย^{๑๐}า^{๑๑}น^{๑๒}

ร^๑า^๒ษ^๓ค^๔ร^๕ี^๖อ^๗า^๘ไ^๙ล^{๑๐}ย

ล^๑ะ^๒ห^๓อย^๔ท^๕ระ^๖หล^๗ห^๘ว^๙ง^{๑๐}ห^{๑๑}ล^{๑๒}ัง^{๑๓}

"ราชครี" มาจากคำสันสกฤตว่า "ราชูรี" แล้วแผลงสระอิเป็นสระอี เป็น

^๑เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๓.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓.

ราตรี และแทรกเสียง ษ ลงกลางคำเป็น ราษตรี เพื่อความไพเราะของคำประพันธ์
การเติม ษ ลงกลางคำนี้มีพบในวรรณคดีหลายเรื่อง เช่น

จวบรุ่งราชกริบหึง น้องท้าวทันหึง
อุบายประสพกษตรีย์^๑

๕.๒.๒.๓ การเติมเสียงท้ายคำ (poragoge) ได้แก่ การเพิ่มพยางค์
หรือคำลงข้างหลังคำเดิม คำที่เติมหลังนี้บางทีเรียกว่า คำสรรด คือ คำที่เติมลงข้างหลัง
ศัพท์อื่น ไม่ต้องแปลความหมาย เป็นการเติมเพื่อให้มีจำนวนคำเพียงพอที่จะบรรจุในวรรค
เพื่อเปลี่ยนรูปคำและเพื่อประโยชน์ของสัมผัส ตัวอย่างการเติมเสียงท้ายคำที่พบใน
อุเทนคำฉันท์ คือ

คอยท้าวทวเสด็จอุทยาน จักพาเยาวมาลย์
ประลาตจากนครี^๒

"นครี" มาจากคำ "นคร" แปลว่า เมือง และเปลี่ยนสระอะที่พยางค์หน้า
เป็นไม้ฉัด และเติมสระอี ลงท้ายพยางค์ เป็น นครี

เหลือเชชชาตุเฝ้าเพอน พินาสเนงนอน
อนาถเนเยามเระเติน^๓

"ระติน" มาจากคำภาษาบาลีว่า "รตติ" คำนี้เป็นพยัญชนะสังโยคในภาษา
บาลี สันสกฤต เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทยจะตัดคำที่เป็นตัวสะกดออกคงไว้แต่ตัวตาม
ดังนั้น คำ รตติ จึงตัด ต ตัวสะกดออก จึงเหลือรูปเป็น ระติ แปลว่า กลางคืน แล้ว

^๑สมุทรโฆษคำฉันท์, หน้า ๒๑๗.

^๒พระยาอิศรานุภาพ (อัน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๑๔๗.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒.

คำ อิ้น ลงไปที่ท้ายคำ ระติ + อิ้น เป็น ระติน

เรื่องซั้มคชวันอย่าทันพระสุริเยศ

อุไทยโดยเลศ

คำหรับ^๑

สุริเยศ มาจากคำ สุริยะ + อี + ศ หรือเรียกตามหลักการประพันธ์ว่า ศ เช่าลิต อะ + อี เป็น เอ จึงเป็น สุริเยศ แปลว่า ดวงอาทิตย์ เป็นการเติมคำ เพื่อให้สัมพันธ์กับคำ เลศ ซึ่งเป็นคำสุดท้ายในวรรค ๒ ของบทเดียวกัน

อ้างอิงบรมภรรคา

ชิบคันทร์ โมลี

แลดับพระเนตรทฤษฎี

สกุณชาติโฉบมา^๒

สกุณชาติ มาจากคำ สกุณ ในภาษาบาลี แล้วเติมคำ ชาติ ซึ่งเป็นคำ สกรรณลงท้ายคำ เป็น สกุณชาติ แปลว่า นก

ยังมีการเติมเสียงท้ายคำอีกวิธีหนึ่ง ได้แก่ การเติมเสียงเข้าในบทกวี โดยเสียงที่เติมเข้าไปนั้นไม่มีความหมาย เติมลงไปเพื่อให้ครบพยางค์ในคณะ เช่น เติมเสียง กิ นุ และ นิ ลงไปท้ายคำ การเติมเช่นนี้เรียกว่า บทบุรณ์^๓ มีพบในวรรณคดีเก่าของไทยหลายเล่ม เช่น คำฉันท์กฤษณ์สังเวยกล่อมช่างของขุนเทพกวีว่า

สรวมลิตธิสวามบรรคัก

ดิประเสริฐคิสิวมพร

สวามคชกฤษณ์ชวร

ประเสริฐคิลักษมี

^๑เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๒.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

^๓ดูคำอธิบายใน ประลิตธิ กายกอลอน, ภาษากรวิ, หน้า ๗๕.

ในคำราชาศัพท์สงครามใช้ว่า

ไปเร็วจะเรณูสวัสดิ์มีศรี

เสวยสุขอยู่ที่

เกษมสนุกนิหรรษา

สำหรับอุเทนคำฉันท์ มีการ เติมเสียงท้ายคำด้วยวิธีดังกล่าวอยู่หลายคน

เช่น

ใครใคนิหนอนอง

นยนามพุครางคราวญ^๑

คำที่เติมหลังแบบบทบุรณ ไค้แก่ คำ ใค นิ มาจาก ใค เติม นิ ลงท้ายคำ

ซ้ำใชพระไทรสำนักนิ

และคินีวนาราม^๒

คำ "สำนักนิ" มาจาก สำนัก เติม นิ ลงท้ายคำ

๕.๒.๓ การตัดคำ คือ การทำคำให้สั้นลงด้วยการตัดหรือลดส่วนใดส่วนหนึ่งของคำให้เหลือน้อยกว่าเดิม เพื่อให้พยางค์สั้นเข้า ทั้งนี้เพราะคำประพันธ์บางอย่างมีข้อบังคับเรื่องพยางค์และจำนวนคำที่ใช้ในคณะ กวีจึงจำต้องหาทางลดพยางค์ของคำให้เหลือน้อยพอที่จะบรรจุลงในวรรคใดด้วยวิธีตัดคำให้สั้นเข้า โดยที่คำเหล่านั้นยังมีความหมายคงเดิม หรือแม้จะมีความหมายผิดเพี้ยนไปบ้าง แต่ก็ยังแสดงเค้าของคำเดิมอยู่ การตัดคำที่ปรากฏในอุเทนคำฉันท์มีหลายแบบ ตัวอย่างคือ

๕.๒.๓.๑ การตัดพยางค์ต้นหรือเสียงหน้าคำ (aphesis)

เช่น

แททาวจะใทมะพิลาป

นยอามพุชารา^๓

^๑พระยาอิศรานุกภาพ (อน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๓๕.

^๒เรื่องเดียวกัน.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

ดูรากูเพนทรามา
 แลกการจะนาศในวัน^๑
 กาลนั้นยังมีมัจจา
 คีในนครหนึ่งมี^๒

จรงูพระกาล
 ผู้ศรวรา

คำว่า พุชราภา นาศ และ มัจจา ตัดมาจากคำเต็มว่า อัมพุชราภา พินาศ และ อมัจจา ตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีคำอื่น ๆ อีก เป็นต้นว่า คุลย^๓ (ตัดมาจาก อคุลย) นานันปการ^๔ (ตัดมาจากคำ นานานันปการ) รอย^๕ (ตัดมาจากคำ ทรอย) และ ราธนา^๖ (ตัดมาจากคำ อารธาธนา)

๕.๒.๓.๒ การตัดเสียงกลางคำ (syncope) ในอุเทนคำฉันท มีเพียงคำเดียวเท่านั้น คือ

รัฐกัจักเสพยสามคิ เพื่อเปลี่ยนวฤติ
 คำเมณกำเคาะกำเคา^๗

"สามคิ" มาจากคำ "สามัคคี" แปลว่า ความพร้อมเพรียงกัน

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๗.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๗.

๕.๒.๓.๓ การตัดเสียงท้ายคำ (apocope) มักปรากฏในคำที่
ผู้อ่านสามารถเข้าใจเองได้ อุเทนคำฉันท์มีการตัดคำลักษณะเช่นนี้หลายคำ เช่น

เปล่งพระสุรเสียง

สำเนียง โกลา^๑

ฯลฯ

รับราชอุไทยชัตติยา

ตางองค์ อัชฌา

บหวังสำผัสพองพัน^๒

"โกลา" ตัดมาจากคำเต็มว่า "โกลาหล" แปลว่า วุ่นวาย สับสน โดย
ตัดพยางค์ท้ายของคำทิ้ง ทั้งนี้เพื่อให้จำนวนคำพอดีกับจำนวนคำในคณะของกาพย์ฉันท์
๑๖ และเพื่อส่งสัมผัสไปยังคำทวน ในวรรคต่อไปด้วย

"อัชฌา" ตัดมาจากคำเต็มว่า "อัชฌาสัย" แปลว่า กิริยาดี เป็นการตัดเพื่อ
ให้จำนวนคำพอดีกับจำนวนคำในวรรค และเพื่อสัมผัสกับชัตติยาในวรรคหน้าของคำ
ประพันธ์ด้วย

๕.๒.๔ คำสมาสและสนธิ

การสร้างคำใหม่ขึ้นใช้อีกวิธีหนึ่งของพระยาอิศรานุกาพ (อัน) ที่พบ
ในอุเทนคำฉันท์ก็คือ การสร้างคำโดยวิธีสมาสและสนธิ

เดิมสมาสและสนธิมิใช่เฉพาะในภาษาบาลีและสันสกฤตเท่านั้น เป็น
ไวยากรณ์บาลีที่นักศึกษภาษาบาลีจำเป็นต้องศึกษา ต่อมาไทยรับเอาวิธีการอย่างง่าย ๆ
ของเขามาใช้ เพื่อสร้างคำใหม่ ๆ ขึ้น

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงให้ความหมายของ
สมาสไว้ว่า "...นามศัพท์ตั้งแต่ ๒ ศัพท์ขึ้นไป ทานย่อเข้าเป็นบทเดียวกัน ชื่อ สมาส"^๑
ฉะนั้น สมาสจึงหมายถึงการนำศัพท์ตั้งแต่สองศัพท์มารวมเป็นคำ ๆ เดียวกันนั่นเอง

สนธิ

เกษม บุญศรี อธิบายความหมายของสนธิว่า

...การประกอบรูปคำของคำต่าง ๆ ให้เข้าเป็นรูปเดียวกัน หรือเป็นคำ
เดียวกันนั้น ทานเรียกว่า สนธิ แปลว่า ทอ หมายถึงการเอาคำคอคู่คำให้
เข้าเป็นคำเดียวกัน เพื่อประโยชน์ในการทำอักษรให้น้อยลง • เพื่อ
ประโยชน์ในการแต่งฉันทอบาย • และเพื่อแต่งคำให้สละสลวยอย่าง •
โดยนัยนี้ การทำสนธิจึงมุ่งแต่จะทำให้รูปคำเหมาะสมจะเป็นสำคัญ มิได้
มุ่งในทางความหมายของคำ^๒

ทองพูน บุญมาติก อธิบายความหมายของสนธิเพิ่มเติมว่า

...สนธิ มาจากคำ ส + ฐา (ส แปลว่า พร้อมกัน หรือร่วมกัน ฐา
แปลว่า ตั้ง หรือ วาง) แปลตามรูปศัพท์ว่า วางไว้ด้วยกัน หมายถึง
การรวมหรือเชื่อมกันของเสียงท้ายคำหน้ากับเสียงต้นของคำหลังให้
เป็นเสียงที่กลมกลืนกัน เข้ากัน เพื่อให้ออกเสียงไค้สะดวกและไพเราะ^๓

^๑สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์
วจีวิภาค ภาค ๒ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๑๐๗.

^๒เกษม บุญศรี, บาลีไวยากรณ์ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๐๖), หน้า ๒๐.

^๓ทองพูน บุญมาติก, "สนธิและสมาสในคัมภีร์มลักัจจาณีย์" (วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ แผนกภาษาตะวันออก ปี ๒๕๒๒) (อัครสาณว) หน้า ๕๘.

ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน กล่าวถึงเหตุแห่งการสนธิว่า

...สนธิเป็นลักษณะธรรมชาติประการหนึ่งของภาษา คราวเมื่อเสียง
๒ เสียงอยู่ใกล้กัน ก็จะกลมกลืนกันกลายเป็นเสียงยาวไปได้ ดังนี้
เป็นคน^๑

ผะอม โปษกฤษณะ ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการสมาสและสนธิว่า มี
ประโยชน์ในการนำไปแต่งคำประพันธ์ และให้ไ้รูปศัพท์ใหม่ที่ทั้งเกินกว่าความหมายและ
ไ้รูปคำสละสลวย^๒

เกษม บุญศรี ก็กล่าวถึงประโยชน์ของการสนธิท่านเองเดียวกันว่า เพื่อ
ประโยชน์ในการทำอักษรให้น้อยลง เพื่อประโยชน์ในการแต่งฉันท และเพื่อแต่งคำให้
สละสลวยยิ่งขึ้น^๓

สรุปได้ว่า เรื่องสมาสและสนธินี้มีประโยชน์ต่อคำประพันธ์อย่างยิ่ง เพราะ
ทำให้ไ้รูปศัพท์ใหม่ที่แปลกตา ทั้งเกินกว่าความหมายและรูปคำสละสลวยกว่าคำเดิมอีกด้วย

อุเทศคำศัพท์ของพระยาอิศรานุกาพ (อน) มีคำสมาสและสนธิอยู่มากเกือบตลอด
เรื่อง ส่วนใหญ่เป็นสมาสและสนธิที่ไม่สู้จะยืดยาวหรือซับซ้อนมากนัก สามารถจะแยกให้
เข้าใจได้ง่าย บางคำก็เป็นคำสมาสหรือสนธิอย่างเดียว แต่บางคำก็เป็นทั้งสมาสและ
สนธิอยู่ในคำ ๆ เดียวกัน การปรุงศัพท์ด้วยวิธีสมาสและสนธิซึ่งคล้ายกับคำประสม^๔ หรือ

^๑ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน, นิรุกติศาสตร์ ภาค ๒๐ (พระนคร :
โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, ๒๔๘๕), หน้า ๑๕๘ - ๒๐.

^๒เก็บความจาก ผะอม โปษกฤษณะ, ลักษณะสำคัญของภาษาไทย (กรุงเทพ
มหานคร : โรงพิมพ์สำนักเลขานุการคณะรัฐมนตรี, ๒๕๒๐), หน้า ๑๗.

^๓เก็บความจาก เกษม บุญศรี, บาลีไวยากรณ์, หน้า ๒๐.

^๔คำประสม คือ คำที่เกิดขึ้นจากการนำเอาคำมูลตั้งแต่ ๒ คำขึ้นไปมาประสม
กัน กลายเป็นคำใหม่ขึ้นมา เช่น ปาก + กา เป็น ปากกา.

คำซ้อน^๑ ของไทยที่ปรากฏในอุเทนคำฉันท์มีดังนี้คือ

ตัวอย่างก่าสมาส เช่น

นายกคณาสมมุติสงฆ์

วิสุทธิสาธุพรหมจรรย์

จาคุปราริสุทธิศีลบรร

พชิตกิจสังวร^๒

"จาคุปราริสุทธิศีล" ย่อมาจากคำว่า จตุ + ปาริสุทธิ + ศีล แปลว่า ศีลอันบริสุทธิ์ ๔ ประการ ได้แก่ ปาฏิโมกขสังวรศีล อินทริยสังวรศีล อาชีวปาริสุทธิศีล และ ปัจจัยสันนิสิตศีล^๓

จงเสวยขมิรรส

ธารายาหมอง^๔

"ขมิรรส" มาจากคำ ขมิร (กมิร) + รส แปลว่า รสแห่งนม หมายถึงนม หรือน้ำนมนั่นเอง

ไหว้พลางนางพวยปธารา

นชชุลิตขมา

คมนาัยัง

สำนัคนาง^๕

"พวยปธารา" มาจากคำ พวยป + ธารา = สายแห่งน้ำตา ในที่นี้หมายถึง การร่ำไห้อิ่งน้ำตานั่นเอง

คำซ้อน คือ การนำคำที่มีมีความหมายเหมือนหรือคล้ายคลึงกันมาซ้อนหรือเข้าคู่กัน เพื่อเน้นความหมายของคำให้เด่นชัด หรือเกิดความหมายใหม่ เช่น ใหญ่ + โต เป็น ใหญ่โต เป็นคน.

^๑พระยาอิศรานุภาพ (อัน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๑.

^๒พระราชากรมนี้ (ประยูร ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๘), หน้า ๘๑.

^๓พระยาอิศรานุภาพ (อัน), อุเทนคำฉันท์, หน้า ๒๘.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

นำสารการดัดบังอา
จำเริญจำรายเขี้ยวคม*

หากัณห์สัปปา

"กัณห์สัปปา" มาจากคำ กัณห์ + สปป แปลว่า งูคำ หมายถึง งูเห่านั่นเอง

ตัวอย่างสนธิ เช่น

เกิดแกวกรินทร์อ่านวย

ชานิจักรพรรดิพูล

"กรินทร์" มาจากคำ กรี (ข้าง) + อินทร (เป็นใหญ่) แปลว่า ข้าง

เอี่ยมเอาชโลทกชโลม

สรีรางคไปรยปราย"

"ชโลทก" มาจากคำ ชล + อุทก แปลว่า น้ำ

"สรีรางค" มาจากคำ สรีร + องค แปลว่า ร่างกาย

ตัวอย่างคำสมาสที่มีสนธิ เช่น

โลกทวสุนทรสยม

ภุมมรุมมาจารย์

เสด็จเถลิงสิหาสนวิมุติมาร

วิชิตนัทรไชย"

"สยมภุมมรุมมาจารย์" มาจากคำว่า สยม + ภู + วรร + อุตม + อาจารย์
แปลว่า อาจารย์ผู้ประเสริฐสูงสุด ผู้คร่ำครวญตนเอง ในที่นี้หมายถึง พระพุทธเจ้า

* เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๘.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

เริ่มเรื่องอุเทนพานิชาน
ขอเป็นสวัสดิสิริบวร

อดีตกาลเริ่มสอน
นิรุptionันตกาล^๑

"นิรุptionันตกาล" มาจากคำว่า นิร + อุptionัน + อันต + กาล แปลว่า กาล
ซึ่งไม่มีอันตราย หมายความว่า ไม่มีอันตราย

เคยโขงบำเรอสุรสรางค์
เสียงโ้จะปานสาละวนาน

ก็จะร่างจะแรมราญ
ตระคุระคมลม^๒

"สาละวนานค" มาจากคำ สาละ + วน + อนันต์ แปลว่า อันสิ้นสุดแห่งป่า
ไม้สาละ คือ ป่าไม้สาละนั่นเอง

นางกอมลคัมพูท
โสคามรรคัณญาณ

ชปฏิบัติกานสาสน์สาร
ก็ประคิษฐบัคคด^๓

"โสคามรรคัณญาณ" มาจาก โสคา + มรรค + ญาณ แปลว่า ความรู้ชั้น
โสคามัน

โสรจสรงสุธารสสุคน
ทรงขรรควิเชียรวิชัยบวร

ชวิมลอาภรณ์
รัตนปาทุกาธาร^๔

"รัตนปาทุกาธาร" มาจากคำ รัตน + ปาทุกา + ธาร แปลว่า ร่องเท้า
แก้ว

^๑เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๒.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๘.

การสมาสและสนธิมีข้อน่าสังเกตุว่า คำที่จะนำมาสมาสกันนั้น แม้จะมุ่งเอา
 ความเป็นใหญ่ แต่ก็ถือเสียงเป็นสำคัญว่าต้องเป็นเสียงที่ออกง่าย สะดวก และฟังไพเราะ
 กังนั้น สมาสจึงต้องอาศัยวิธีการสนธิ แต่คำที่สนธิกันก็ได้ถือถือว่าเป็นคำสนธิ คงถือว่าเป็น
 สมาสวิธีหนึ่งนั่นเอง

สรุปได้ว่า พระยาอิศรานุกาพ (อัน) เป็นกวีที่มีความรู้และเชี่ยวชาญใน
 ภาษาต่าง ๆ ก็ยิ่งผู้หนึ่ง ทั้งยังสามารถสร้างคำแปลก ๆ ใหม่ ๆ ขึ้นใช้ ทำให้มีคำใช้
 ในบทประพันธ์อย่างกว้างขวาง คุณลักษณะนี้จึงมีส่วนช่วยเสริมให้อูเทนคำฉันท์เป็น
 วรรณคดีที่มีคุณค่าทางด้านภาษามากเรื่องหนึ่ง เพราะนอกจากผู้อ่านจะได้รับรสไพเราะ
 จากคำประพันธ์แล้ว ยังได้ความรู้ในทางภาษาอีกด้วย .

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย